

SLAVOJ ŽIŽEK

**PROTIV
DVOSTRUKE
UCENE**

Preveo
Dušan Maljković

■ Laguna ■

Naslov originala

Slavoj Žižek

DER NEUE KLASSENKAMPF

Copyright © by Ullstein Buchverlage GmbH, Berlin.

Published in 2015 by Ullstein Verlag

Translation copyright © za srpsko izdanje 2016, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

**PROTIV
DVOSTRUKE
UCENE**

Sadržaj

Predgovor srpskom izdanju:

Čakov odgovor	9
Dvostruka ucena	23
U Malstremском vrtlogu	33
Rušenje tabua levice	41
Opscena strana religija	53
Božansko nasilje	61
Politička ekonomija izbeglica	69
Od kulturnih ratova do klasne borbe... i nazad	81
Odakle dolazi pretnja?	95
Granice bližnjeg	105
Na hiljade podlih u Kelnu	115
Šta da se radi?	131
<i>O autoru.</i>	147

Čakov odgovor

– predgovor srpskom izdanju –

Žak Lakan je napisao da čak i kada su tvrdnje ljubomornog muža u vezi sa njegovom ženom (da spava sa drugim muškarcima) u potpunosti tačne, njegova ljubomora je i dalje patološka. Zašto? Pravo pitanje nije „je li njegova ljubomora utemeljena?“, već „zašto mu treba ljubomora da bi održao svoj sopstveni identitet?“. Sledeći ovaj put, mogli bismo reći da čak i da su nacističke tvrdnje o Jevrejima bile tačne (oni eksploatišu Nemce, zavode nemačke žene...) – naravno, one su lažne – njihov antisemitizam bi i dalje bio (i jeste) patološki jer potiskuje pravi razlog zašto je nacistima bio *potreban* antisemitizam kako bi održali svoju ideološku poziciju.

Ne važi li isto za rastući strah od imigranata i izbeglica? Dovedimo ovo do krajnosti: čak i kada bi se većina naših predrasuda o njima pokazala tačnim (oni su prikriveni teroristi-fundamentalisti, siluju i pljačkaju...), paranoični narativ o imigrantskoj pretnji jeste

i dalje evropska patologija, koja više govori o nama, Evropljanima, nego o imigrantima. Pravo pitanje nije „da li su imigranti stvarna pretnja Evropi?“, već „šta nam ova opsjednutost imigrantskom pretnjom govori o slabostima Evrope?“.

Stoga postoje dve dimenzije koje treba razdvojiti. Jedna je atmosfera straha, nastupanja borbe protiv islamizacije Evrope, sa sopstvenim očiglednim apsurdima: izbeglice se izjednačavaju sa teroristima od kojih beže; očigledna je činjenica da među njima ima i terorista, silovatelja, kriminalaca itd., dok su većina očajnici u potrazi za boljim životom (slično tome, među izbeglicama iz Nemačke Demokratske Republike bilo je i skrivenih agenata Štazija) – ali ovo se paranoično izokreće naglavce: imigranti izgledaju kao – ili se pretvaraju da su – očajne izbeglice, dok su u stvarnosti oni kolovođe nove islamske invazije na Evropu; konačno, kao što je čest slučaj, uzroci problema, imanentni globalnom kapitalizmu, projektuju se na spoljašnjeg „uljeza“.

Sumnjičavo oko uvek nađe ono za čim traga, „dokaži“ se nalaze svuda, čak i kada se polovina njih ubrzo pokaže lažnim. Ovo treba da se posebno ističe danas kada uzduž i popreko Evrope strah od invazije izbeglica doseže zaista paranoične razmere: ljudi koji nisu videli ni jednu jedinu izbeglicu reaguju agresivno na predlog da se otvori prihvatilište u njihovoj blizini; priče o incidentima daju mašti na volju, šire se brzinom šumskog požara, a veruje se u njih i kada se pokažu lažnim. Stoga je najgora reakcija na rasističku anti-imigrantsku paranoju ignorisanje mogućih incidenata i problema sa imigrantima, uz argumentaciju da svako

pominjanje imigranata u kritičkom svetlu rasi-
zam. Protiv ovog rezonovanja treba istaći da upravo
prećutkivanje pomaže neprijateljski nastrojenim rasi-
stima – ono neposredno podstiče nepoverenje običnog
sveta („Vidiš, ne govore nam istinu!“), dajući kredibi-
litet rasističkim glasinama i neistinama.

Druga dimenzija predstavlja tragikomični spektakl
beskrajnog samookrivljavanja Evrope, koja je navod-
no izdala svoju humanost, govor o ubilačkoj Evropi
koja je ostavila hiljade davljenika na svojim granica-
ma – to su iskazi koji su sami sebi svrha, bez ikakvog
emancipatorskog potencijala. Štaviše, isticanje huma-
nitarne katastrofe uspešno depolitizuje situaciju. Nije
ni čudo što je Angela Merkel nedavno rekla: „Da li
zaista verujete da će sve zemlje evrozone koje su se
prošle godine borile do krajnjih granica da zadrže
Grčku u evrozoni – a mi smo bili najstroži – dozvo-
liti godinu dana kasnije da se Grčka, na neki način,
surva u kaos?“¹ Ova izjava jasno pokazuje temeljnu
laž njenog humanitarizma: on je deo taktike „štapa
i šargarepe“, gde je humanitarna pomoć samo mali
„poklon“ zbog političko-ekonomske predaje.

Humanitarci koji nariču zbog „kraja Evrope“ treba
da nauče veliku hegelovsku lekciju: kada neko slika
pejzaž opšte i potpune moralne degradacije, pitanje
koje valja postaviti jeste na koji način je ta pozicija
saglasna sa onim što kritikuje. Nije ni čudo što su,
izuzev humanitarnih poziva na saosećanje i solidar-
nost, učinci ovog saosećajnog „posipanja pepelom“

¹ <http://www.theguardian.com/world/2016/feb/29/we-cant-allow-refugee-crisis-to-plunge-greece-into-chaos-says-merkel>

ništavni. Pre nekoliko godina danski levičari ironično su pričali o „teretu bele žene“ – njenoj dužnosti da ima seksualni odnos sa muškim imigrantima koji su seksualno uskraćeni. Neće biti veliko iznenađenje ukoliko neki „radikali“ predlože isto rešenje za Nemačku i celu Zapadnu Evropu.

Ukoliko mi, stanovnici Zapada, zaista želimo da prevladamo rasizam, prvo što treba da napustimo jeste politički korektan proces beskrajnog samookrivljanja. Iako je kritika današnje leveice koju iznosi Paskal Brukner često na ivici tragikomedije, to ga ne sprečava da, s vremena na vreme, ne stvori ispravan uvid – moramo se složiti sa njim kada u evropskom, politički korektnom „posipanju pepelom“ pronalazi pervertirano istrajavanje na sopstvenoj nadmoći. Kad god je Zapad napadnut, njegova reakcija nije agresivna odbrana, već samopreispitivanje: čime smo ovo zaslužili? Mi smo, na kraju krajeva, krivi za sva zla sveta, katastrofe u Trećem svetu i teroristički napadi samo su odgovor na naša zlodela... Pozitivan aspekt „tereta belog čoveka“ (odgovornost za civilizovanje kolonizovanih divljaka) tako je zamenjen svojim negativnim oblikom (teret krivice belog čoveka): ako ne možemo više da budemo dobronamerni gospodari Trećeg sveta, možemo makar da budemo privilegovani izvor zla, pokroviteljski im oduzimajući odgovornost za sopstvenu sudbinu (ako je zemlja Trećeg sveta umešana u strašan zločin, to nikada nije njena odgovornost u potpunosti, već je uvek učinak kolonizacije: sve što oni čine nije ništa drugo do oponašanje kolonijalnih gospodara itd.):

„Potrebni su nam naši kukavni klišeji o Africi, Aziji, Latinskoj Americi kako bi se potvrdio kliše grabljivog, smrtonosnog Zapada. Naše bučne stigmatizacije služe samo da maskiraju ranjenu ljubav prema sebi: mi više ne uspostavljamo zakon. Druge kulture to znaju i nastavljaju da nas okrivljuju samo da bi izbegle naše sudove o njima.“²

Zapad je tako uhvaćen u tipičnu nedaću prouzrokovanu superegom, najbolje opisanu čuvenom rečenicom Dostojevskog iz romana *Braća Karamazovi*: „Svako od nas je kriv pred svima za sve, a ja više od svih ostalih.“ Stoga, što Zapad više priznaje svoje zločine, više je naveden da se oseća krivim. Ovaj uvid omogućava nam da otkrijemo dvoličnost u načinu na koji zemlje Trećeg sveta kritikuju Zapad: ako neprekidno posipanje pepelom Zapada zbog zala Trećeg sveta predstavlja očajnički pokušaj da se reafirmiše naša nadmoć, pravi razlog zašto Treći svet mrzi i odbacuje Zapad nije kolonizatorska prošlost i njeni i dan-danas prisutni učinci, već samokritički duh koji Zapad pokazuje u odbacivanju ove prošlosti, šaljući implicitni poziv drugima da se od te prošlosti takođe distanciraju:

„Zapad se ne mrzi zbog njegovih stvarnih mana, već zbog njegovog pokušaja da ih ispravi jer je bio jedan od prvih koji su pokušali da se 'iščupaju' iz sopstvene bestijalnosti, pozivajući ostatak sveta da ga sledi u tome.“³

Zapadno nasleđe ne leži samo u (post)kolonijalnoj imperijalističkoj dominaciji već se zasniva i na

² Pascal Bruckner, *La Tyrannie de la penitence*, Paris: Grasset 2006, str. 49.

³ Bruckner, op. cit., str. 51.

samokritičkom preispitivanju nasilja i eksploatacije koje je Zapad doneo u Treći svet. Francuzi su kolonizovali Haiti, ali je Francuska revolucija takođe dala ideološku podlogu za pobunu koja je ukinula ropstvo i uspostavila nezavisni Haiti; proces dekolonizacije je pokrenut u trenutku kada su kolonizovani narodi zahtevali za sebe ista ona prava koja je Zapad već osvojio. Ukratko, nikad ne treba zaboraviti da je Zapad uspostavio standarde pomoću kojih on sam (kao i njegovi kritičari) meri svoju kriminalnu prošlost. Reč je o dijalektici forme i sadržaja: kada kolonizovane zemlje traže nezavisnost i „povratak svojim korenima“, sama forma ovog povratka (forma nezavisne nacionalne države) jeste zapadnjačka. Tako je u samom svom porazu (gubitak kolonija) Zapad pobedio namećući svoje društveno uređenje drugima.

Kada levi liberali beskrajno naklapaju o tome kako je porast terorizma rezultat zapadnih kolonijalnih i vojnih intervencija na Bliskom istoku, tako da smo na kraju sami odgovorni za njega, njihove analize, iako navodno poštuju druge, pokazuju se kao očigledan slučaj pokroviteljskog rasizma koji svodi Drugog na pasivnu žrtvu i lišava ga svake moći delovanja. Ono što takvo stanovište previđa jeste da Arapi ni u kom slučaju nisu samo pasivne žrtve evropskih i američkih neokolonijalnih mahinacija. Njihovi različiti pravci delovanja nisu puke reakcije, oni su različiti oblici aktivnog angažovanja povodom nedaća koje su ih zadesile: ekspanzivan i agresivan zaokret prema islamizaciji (finansiranje izgradnje džamija u stranim zemljama itd.), otvoren rat protiv Zapada itd. – sve

su to pokazatelji vrlo aktivnog angažmana sa jasno postavljenim ciljevima.

Stoga evropsko emancipatorsko nasleđe treba braniti prvenstveno od samih Evropljana, odnosno od antiimigrantskih populista koji vide preterano tolerantnu, multikulturnu levicu kao pretnju Evropi. Lako je reći da muslimanske imigrante koji krše naša pravila treba izbaciti i vratiti tamo odakle su došli – ali šta je sa onima među nama koji krše naše emancipatorsko nasleđe? Gde njih izbaciti? Trebalo bi da budemo pažljiviji kada se bavimo skrivenom sličnošću između njih i fundamentalističkih islamista, posebno ako imamo u vidu da su antiimigrantski populisti iznenada otkrili ženska i gej prava. Opscenost ove situacije zaista oduzima dah: upravo oni ljudi koji su se u našim zemljama stalno rugali pravu na abortus i gej braku i napadali ih sada su preporođeni branitelji zapadnih sloboda! Glavni pretnja Evropi ne dolazi od muslimanskih imigranata, već od antiimigrantskih populista. (Isto važi i za novu poljsku vladu koja želi da zaštiti poljsku tradiciju od multikulturnog pritiska EU: sve je očiglednije da je njen pravi neprijatelj sama Evropa, njena emancipatorska srž.)

Dakle, nije reč o tome da treba održati „pravu ravnotežu“ između muslimanskih fundamentalista i hrišćanskih antiimigrantskih populista – oni su dva lica jedne iste pretnje. Multikulturne politike identiteta sa svojim poštovanjem načina života Drugog u suštini stigmatizuju druge u njihovom identitetu. To je zajednička odlika dva suprotstavljena stanovišta: onog koje vidi islam kao pretnju našem načinu života i onog koje

shvata muslimane kao prijateljskog drugog, a razlike koje nas razdvajaju doživljava kao obogaćujuće. Naša većinska reakcija na muslimansku Drugost – držimo ih na udaljenosti (mrzeći ih ili im ukazujući poštovanje) – stoga pomaže da „pretnja“ postane stvarnost.

To je razlog zbog koga nema mesta postizanju kompromisa, nema onoga s čime se obe strane mogu saglasiti („U redu, antiimigrantski paranoici preteruju, ali ipak ima nekih fundamentalista u redovima izbeglica...“): čak ni minimalna tačnost antiimigrantskih tvrdnji rasista ne predstavlja dobar argument za njihovu paranoju, a sa druge strane, humanitarno samo-okrivljavanje je u celosti narcističke prirode, isključujuće prema Bližnjem imigrantu. Sve „loše“ o Drugom odbačeno je kao naša (zapadna rasistička) projekcija na drugog ili kao rezultat našeg (zapadnog, imperijalističkog) lošeg odnošenja prema drugom (kolonijalno nasilje); Ono što leži „s druge strane“ ovog vrzinog kola nas i naših projekcija (ili pre projekcija naše „potisnute“ zle strane na drugog), ono što u ovom kontekstu srećemo kao „autentičnog“ Drugog kada se zaista „otvorimo“ za njega, dobrog, nevinog Drugog, opet je naša ideološka fantazija. Nije li ovaj obrt od navodne potpune objektivnosti („šta su zaista imigranti“) do potpune subjektivnosti školski primer onoga što Hegel vidi kao tajnu kantovske *Ding-an-sich*? Stvar po sebi, onakva kakva je nezavisno od načina na koji se prema njoj odnosimo, jeste čist *Gedankending*, proizvod našeg uma.

Stoga je naš zadatak da govorimo otvoreno o svim neprijatnim temama ne praveći kompromis sa rasizmom, tj. da odbacimo humanitarističku idealizaciju

izbeglica koja odbacuje kao ustupak neofašističkoj desnici svaki pokušaj da se otvoreno suočimo sa teškim problemima koegzistencije različitih načina života. Ono što se na taj način ostavlja po strani jeste pravi susret sa stvarnim Bližnjim i njegovim osobenim načinom života. Dekart, otac moderne filozofije, primetio je, kada je bio mlad, da su mu ponašanje i verovanja stranaca delovali smešno i ekscentrično; ali se tada zapitao – šta ako oni vide naše ponašanje takođe kao smešno i ekscentrično? Ishod ovog obrta nije nekakav opšti kulturni relativizam, već nešto daleko radikalnije i zanimljivije: treba da naučimo da sebe doživljavamo kao ekscentrike, da vidimo sopstvene običaje u svojoj njihovoj neobičnosti i proizvoljnosti. U *Večnom čoveku*, G. K. Česterton zamišlja kako čovek možda čudovišno izgleda običnim životinjama koje ga okružuju:

Najočiglednija istina o čoveku jeste da je on veoma čudan stvor; skoro pa da je stranac na Zemlji. Čak i u svom najprijebnijem izdanju, on spoljašnjim izgledom više podseća na nekoga ko donosi strane običaje nekog drugog sveta, nego na nekoga ko je odrastao na ovom svetu. Ima nepravednih prednosti i nepravednih mana. Ne može da spava gole kože, ne može da veruje sopstvenim instinktima. On je istovremeno stvaralac, pokrećući svoje čudesne ruke i prste, i neka vrsta bogalja. Obavija se veštačkim zavojima koje zove odećom; pridržavaju ga veštačka nosila zvana nameštajem. Njegov slobodnjački um zaposedaju razne sumnjičavosti, ali ima i svoja životinjska ograničenja. Jedini među živim stvorovima ima napade smeha, tog prelepog ludila, kao da je u samom obličju

univerzuma spazio kakvu tajnu skrivenu i od samog univerzuma. Jedini među životinjama oseća potrebu da odvrti misli od korenitih stvarnosti sopstvenog telesnog bića, krijući ih kao da je u prisustvu neke više mogućnosti koja stvara misteriju stida. Bilo da slavimo ove stvari kao prirodne kod čoveka ili ih nagrđujemo kao ono neprirodno u samoj prirodi, one mu ostaju svojstvene i kao takve su jedinstvene.

Nije li „način života“ upravo način na koji bivstvujemo kao stranci na Zemlji? Osoben „način života“ ne sastoji se samo od niza apstraktnih (hrišćanskih, muslimanskih...) „vrednosti“, to je nešto duboko utkano u gustu mrežu svakodnevnih praksi: kako jedemo i pijemo, pevamo, vodimo ljubav, kako se odnosimo prema državnoj vlasti... Islam (kao i svaka druga tradicionalna religija) jeste ime za celokupan način života – na Bliskom istoku, on se oslanja na velike porodice i jak roditeljski i bratski autoritet (što opet nije isključivo muslimanska, već pre mediteranska osobenost), a kada se mladi članovi takvih porodica, posebno devojke, sreću sa vršnjacima i vršnjakinjama iz više individualizmu sklonih zapadnih porodica, ovo skoro neizbežno vodi porastu napetosti. Mi „jesmo“ naš način života, on je naša druga priroda, te neposredno „obrazovanje“ zakazuje kada treba da je promeni. Potrebno je nešto daleko radikalnije, neka vrsta brehtovskog „tuđinstva“, dubokog egzistencijalnog iskustva posredstvom koga nam odjednom dolazi do pameti koliko su besmisleni i proizvoljni naši običaji i rituali – nema ničeg prirodnog u načinu na koji se grlimo i ljubimo, kupamo, ponašamo za trpezom...

Nije poenta u tome da se prepoznamo u strancu, da uživamo u utešnoj laži da su „oni poput nas“, već da prepoznamo stranca u sebi – u tome se sastoji najdublja dimenzija evropske modernosti. Komunitarizam nije dovoljan: spoznaja da smo svi mi, svako na svoj način, čudnovati ludaci daje nam nadu da je moguća tolerantna koegzistencija različitih načina života. *Stranac u stranoj zemlji*, naučnofantastični klasik Roberta Hajnlajna iz 1961, govori nam o ljudima koji dolaze na Zemlju u svojim ranim tinejdžerskim godinama, nakon što se rađaju na Marsu, gde ih odgajaju Marsovci. Možda je to situacija u kojoj se svi nalazimo.

Da li to znači da treba da se zadovoljimo koegzistencijom izolovanih grupa ludaka, prepuštajući sili zakona da održava nekakav minimalni red tako što će nametati pravila međusobnog odnošenja? Naravno da ne, ali paradoks se sastoji u tome da treba da prođemo kroz ovu nultu tačku „denaturalizacije“ ukoliko želimo da se priključimo dugom i teškom procesu univerzalne solidarnosti, stvaranja zajedničkog političkog cilja dovoljno sveobuhvatnog da spoji različite zajednice. Ukoliko želimo univerzalnu solidarnost, treba da postanemo univerzalni za sebe, da se prema sebi odnosimo kao prema univerzalnom tako što ćemo zauzeti distancu spram našeg sveta-života. Težak i mučan rad je potreban da bi se to postiglo, a ne bolećive refleksije o emigrantima kao novom obliku „nomadskog proletarijata“.

Postavimo ponovo Lenjinovo pitanje: šta da se radi? Za početak, nekoliko potpuno razumnih, pragmatičnih mera. Kratkoročno, EU treba da otvori prihvatilišta u

najbližoj mogućoj sigurnoj zoni (severna Sirija, Turska, grčka ostrva...), a onda da organizuje transport primljenih izbeglica do njihovih evropskih odredišta (trajektima i avionskim linijama), ostavljajući tako bez posla krijumčare, koji zarađuju milione dolara, kao i okončavajući ponižavajući jad i bedu hiljada koje koračaju kroz Evropu. Srednjoročno, treba koristiti sva sredstva, javna ili tajna, od rata informacijama u stilu *Vikiliksa* do ekonomske ucene (npr. Saudijske Arabije) kako bi se zaustavio rat ili makar kako bi se proširila područja bez sukoba. Jedino dugoročno rešenje jeste, naravno, komunizam, ali to je već neka druga priča...

Komunizam jeste odista evropski događaj. Kada marksisti slave moć kapitalizma da razruši vezivno tkivo drevnih zajednica, kada u tome otkrivaju otvaranje prostora za radikalnu emancipaciju, oni govore u ime emancipatorskog evropskog nasleđa. Valter Minjolo i drugi postkolonijalni antievropocentrici (s pravom) odbacuju ideju komunizma kao evropsku, te umesto komunizma predlažu kao alternativni vid otpora globalnom kapitalizmu neke drevne azijske, latinoameričke ili afričke tradicije. Treba napraviti suštinski izbor: da li se opiremo globalnom kapitalizmu u ime lokalnih tradicija koje on podriva, ili prigrljavamo ovu silu dezintegracije i suprotstavljamo se globalnom kapitalizmu u ime univerzalnog emancipatorskog projekta? Antievropocentrizam je danas toliko popularan upravo zato što globalni kapitalizam daleko bolje funkcioniše kada su njegovi prestupi u skladu s nekom starom tradicijom: globalni kapitalizam i lokalne tradicije više ne stoje na suprotnim stranama, već na istoj.

U zaključku, vratimo se jednom od naših velikih klasika. U šestom pevanju *Pakla* (stihovi 77–89), Dante pita proždrljivca Čaka (koji, zanimljivo je primetiti, nije spreman da prihvati svoje pravo ime: umesto da kaže: „Ja sam Čako“, on kaže: „Vi građani me zovete Čako“) kakva je sudbina zadesila dobre ljude, ljude koje su posvetili svoj život dobrobiti grada:

Ja mu rekoh: Još želim da me poučiš, eto
da bi mi tvoje reči još toga otkrile.
Farinata i Tegjajo što su bili časni prokleta,
Jakopo Rustikuči, Arigo, Moska i drugi koje znam,
a hteli su da rade pošteno sve to,
reci mi gde su i pomози mi da ih upoznam,
jer velika me želja da saznam obuzima.
Da li ih raj ljubi ili truје pakao sam?
On odgovori: Oni su među nesrećnicima:
zbog drugih grehova nalaze se tamo niže,
ako siđeš videćeš se sa svima.⁴

Zamislimo da smo danas u poseti Paklu, te da u trećem njegovom krugu zateknemo nekog sadašnjeg Čaka, oblapornog zapadnog Evropljanina koji ignoriše nedaće migranata, usredsređen samo na stalno, neometano konzumerstvo. Ako bismo ga pitali: „Reci mi, gde su svi oni humanitarci koji su se posvetili tome da čine dobro?“, ne bi li on uzvratio: „Moraćeš da siđeš dublje, njihove duše su mnogo crnije od moje!“? Zašto? Nije li ovo previše okrutno? Poenta je u tome da treba

⁴ Dante Aligijeri, *Božanstvena komedija*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1998, str. 229.

da budemo samokritični: humanitarni odgovor čini praktično nevidljivim političko-ekonomski problem, prekrivajući ga moralnim pitanjem „krize izbeglica“ i „pomoći žrtvama“. Umesto da napadamo tihu većinu nižih klasa kao rasiste i one koji okreću glavu od nedaća imigranata ili su, u najboljem slučaju, tupave žrtve rasističke propagande velikih medijskih kuća, treba da se bavimo njihovim stvarnim brigama koje se zaodevaju u rasističku odoru.